

KRYSTYNA WASZAKOWA, *KOGNITYWNO-KOMUNIKACYJNE ASPEKTY SŁOWOTWÓRSTWA. WYBRANE ZAGADNIENIA OPISU DERYWACJI W JEZYKU POLSKIM*, Warszawa 2017, ss. 230

Monografia Krystyny Waszakowej jest rekapitulacją jej wieloletnich dociekań na temat zjawisk słowotwórczych w leksyce żywej, zaczerpniętej (głównie) ze współczesnych polskich tekstów medialnych. Po monografiach autorki dotyczących takich zagadnień słowotwórczych, jak: rzeczowniki sufiksalne obce, rzeczowniki z formantem paradygmatycznym oraz przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny, dostajemy do rąk książkę, jakiej dotąd nie było – uzupełniającą literaturę przedmiotu z zakresu współczesnego słowotwórstwa polonistycznego o nowe ujęcie. Publikacja łączy w sobie niesłabnące zamiłowanie autorki do obserwacji derywatów słowotwórczych, doświadczenie strukturalistyczne oraz wieloletnie zainteresowanie semantyką kognitywną.

Książka składa się z dziesięciu rozdziałów poprzedzonych przedmową. We wprowadzeniu widać orientację autorki w literaturze przedmiotu (polskiej, sławistycznej i anglosaskiej). W rozdziałach II i III omówione zostały elementy semantyki kognitywnej, które zdaniem lingwistki są najbardziej inspirujące dla badań słowotwórczych, oraz procesy kognitywne odzwierciedlające się w formacjach słowotwórczych. Rozdział IV to refleksja nad pochodnością słowotwórczą ukazaną z perspektywy dwóch paradygmatów: strukturalistycznego i kognitywno-komunikacyjnego. Rozdziały V i VI prezentują akty nominacji w ujęciu kognitywnym oraz komunikacyjnym. Rozdział VII ukazuje próbę systematyzacji jednostek słowotwórczych w interpretacji kognitywnej (m.in. derywaty prototypowe i peryferyjne, derywaty w modelu radialnym oraz schematy i kategorie słowotwórcze). W dwóch następnych rozdziałach VIII i IX Krystyna Waszakowa przedstawia zbieżności koncepcji semantycznej Witolda Doroszewskiego z późniejszym modelem kognitywnym Ronalda Langackera oraz porównuje teorię onomazjologiczną Miloša Dokulila z kognitywno-dyskursywnym ujęciem struktur słowotwórczych. Fragmenty te na podstawie dwóch konkretnych teorii strukturalistycznych pokazują, że podstawowe założenia językoznawstwa kognitywnego zakorzenione są głęboko w myśli lingwistycznej. Ostatni rozdział X przedstawia perspektywy dalszych badań porównawczych nad słowotwórstwem, prowadzonych w duchu semantyki kognitywnej. Krystyna Waszakowa w kilku punktach wymienia najważniejsze obecnie zadania badawcze dotyczące kontrastywnych ujęć słowotwórstwa słowiańskiego, które warto podjąć. Horyzont tych badań rysuje się imponująco. Książkę zamykają: wykaz źródeł i cytowanej literatury przedmiotu, spis rysunków, dwa streszczenia (w języku rosyjskim i angielskim)

oraz indeks przedmiotowy, pomocny w korzystaniu z monografii. Ze względu na tematykę pracy i perspektywę jej wykorzystania (m.in. w dydaktyce akademickiej oraz przy samodzielnej lekturze) przydałby się także indeks analizowanych w pracy derywatów. Po lekturze całości można odczuwać pewien niedosyt dotyczący braku odrębnej części przedstawiającej ogólne wnioski na temat stanu polszczyzny najnowszej, tak pod względem mechanizmów słowotwórczych, po które najchętniej sięgają współcześni Polacy w swoich wypowiedziach (zwłaszcza internetowych), jak i złożonych realiów dyskursywnych, w których te formacje powstają i funkcjonują.

Podstawę materiałową książki stanowi zbiór współczesnych tekstów medialnych, w których występują interesujące autorkę formacje słowotwórcze. Są wśród nich innowacje słowotwórcze różnorakie pod kilkoma względami: genezy, wykorzystanych technik derywacyjnych i przynależności do rejestrów polszczyzny (por. np. *masakryczny* i *palikotyżacja*) czy typów dyskursów (por. np. *dekomunizator* i *biokosmetyk*). W zebranych materiale znajdują się zasadniczo konstrukcje słowotwórcze o charakterze egzocentrycznym: neologizmy semantyczne (np. *studniówka* w znaczeniu 'sto dni rządu premiera Donalda Tuska', *chirurgiczny* 'precyzyjny'), neologizmy słowotwórcze (np. *palikotyżacja*), adideacyjne przekształcenia o charakterze kontaminacji słowotwórczych (np. *waltzować*, 'o naginaniu prawa przez prezydent Warszawy Hannę Gronkiewicz-Waltz, aby móc w jego majestacie odzyskiwać kamienice, pozbawiając własności ich spadkobierców', *gejrlin* 'gej' i 'Berlin') oraz composita z prefiksoidalnymi segmentami, np. *bio-* i *eko-*, o różnym stopniu leksykalizacji (np. *biopenetracja*).

Analizowane przez badaczkę struktury słowotwórcze mają najczęściej charakter (jeszcze) tekstowy, okazjonalny, przygodny, nieustabilizowany i dlatego też ich znaczenie nie funkcjonuje *in vacuo*, ale domaga się skrupulatnej rekontekstualizacji – przywołania szeroko rozumianego kontekstu (zarówno tekstowego, jak i społecznego, politycznego czy kulturowego). Krystyna Waszakowa czyni to w swoich analizach: popiera swoje obserwacje licznymi cytatami, głównie z prasy internetowej, drukowanej oraz z Narodowego Korpusu Języka Polskiego. Opatruje je także odautorskimi komentarzami na temat zjawisk politycznych i społecznych okalających dane językowe.

Uwagę czytelnika może zatrzymać opinia językoznawczyni dotycząca wyrażenia *urlop tacierzyński* [s. 116], przywołanego jako przykład działania mechanizmu analogii na różnych poziomach języka. Autorka ocenia to wyrażenie, nazywając je „dziwolągiem frazeologicznym”. W przypisie dodaje, że „rozpowszechnianie tego frazemu przez media dziwi”, ponieważ desygnat wyrażenia *urlop tacierzyński* można nazwać utrwaloną w polszczyźnie frazą *urlop ojcowski*. Tu wypada zgłosić zastrzeżenie – *urlop tacierzyński* (choć nie ma o nim wzmianki w aktach prawnych) jest czymś innym niż *urlop ojcowski*, powstanie tej nazwy zdaje się wypełniać pewną lukę nazewniczą. Oznacza on bowiem część urlopu macierzyńskiego, którą może wykorzystać ojciec dziecka – analogia do wyrażenia *urlop macierzyński* jest widoczna. Jeśli weźmiemy pod uwagę wyrażenia związane z frazą *urlop tacierzyński*, wyprowadzone od niego *tacierzyństwo* czy sam leksem *tata*, który we współczesnej polszczyźnie zaczyna nabierać specyficznych odcieni znaczeniowych, innych niż *ojciec* (choć desygnat jest / / może być ten sam), to okaże się, że jest to ciekawy obszar leksykalny, intry-

gujący użytkowników języka i zasługujący na uwagę, tym bardziej specjaliści w zakresie semantyki leksykalnej i słowotwórstwa.

Omówienie bazy materiałowej uwzględnione we wprowadzeniu do książki wydaje się dość pobieżne [por. s. 20–21]. Autorka wymienia źródła danych tekstowych, nie wspominając o zróżnicowaniu dyskursów, do których należą opisywane przez nią derywaty i w ramach których należy je interpretować. Elementy charakterystyki typów dyskursów, w jakich funkcjonują badane formacje słowotwórcze, są obecne w różnych rozdziałach jako uzupełnienie szczegółowych analiz, nazywanych w pracy „studiami przypadków”.

Wyrażenia zgromadzone i omówione w recenzowanej monografii niewątpliwie można potraktować jako *signum temporis* współczesnej komunikacji prowadzonej w ramach m.in. dyskursu politycznego, publicystycznego czy dotyczącego zdrowia i ekologii. Jak słusznie zauważa Krystyna Waszakowa, słownictwo funkcjonujące w takich przestrzeniach społecznych nie pełni wyłącznie funkcji informacyjnej. Zdeterminowane jest swoistą interakcją opartą na napięciu nadawczo-odbiorczym – stąd jego wysoki stopień aksjologizacji i ładunku komicznego, mogącego być w tym wypadku orężem walki społecznej czy politycznej. Wydaje się, że znaczna część leksyki analizowanej przez badaczkę funkcjonuje na styku antagonizmów światopoglądowych czy społecznych (np. seria derywatów od nazwy własnej *Tusk*: *tuskownia*, *tuskowisko*, *tuskomania*) i jest kreowana świadomie z intencją obliczoną na atak lub ośmieszenie przeciwnika politycznego. Krystyna Waszakowa stara się te zjawiska opisywać, ale wydaje się, że w tym aspekcie pogłębienia wymagałyby dwie kwestie: 1) wzajemne oddziaływanie leksyki kreującej sposób komunikowania w obrębie dyskursu i samego dyskursu (medialnego typu komunikacji) skłaniającego uzus do tworzenia wartościujących, prześmiewczych komunikatów; oraz 2) uogólnienie i scalenie wniosków związanych z aspektem komunikacyjnym (zapowiadany w tytule monografii), którego językowymi wykładnikami są analizowane przez autorkę derywaty.

Czytelnicy zainteresowani komunikacją językową być może będą mieli poczucie, że ta płaszczyzna jest w książce obecna w mniejszym stopniu. Zdaje się jednak, że taki był zamiśl autorki, o czym zresztą informuje w podtytule pracy. W przedmowie precyzuje także, że przez aspekt komunikacyjny opisu derywacji rozumie „ukazanie derywatów słowotwórczych w użyciu, w wypowiedzi on-line, w relacji między nadawcą a odbiorcą” [s. 10], a jako składowe tej charakterystyki bierze pod uwagę przede wszystkim rolę wiedzy o świecie w ustalaniu znaczenia danego derywatu przez uczestników komunikacji oraz rolę kontekstu w procesie kreacji i interpretacji jednostek słowotwórczych.

Do analizy zgromadzonego, wysoce skontekstualizowanego materiału językowego Krystyna Waszakowa wykorzystuje dwie teorie lingwistyczne – strukturalistyczną i kognitywną, uznawane w wielu środowiskach językoznawczych za paradygmaty przeciwstawne. Autorka postrzega je jednak jako kontinuum dwóch przenikających się, a niewykluczających się metodologii. To podejście, przejawiające się w ukazywaniu stanowisk strukturalistycznego i kognitywnego w opisie słowotwórczym jako kierunków komplementarnych, jest ujęciem oryginalnym i bezsprzeczną wartością tej pracy. Studia zebrane w monografii pokazują, że autorka sięga po narzędzia strukturalistyczne na etapie badania

formalnej struktury derywatów słowotwórczych, a ujęcie kognitywne pozwala jej poszerzyć możliwości interpretacyjne o treści, które poznawczo determinują akt słowotwórczy. Krystyna Waszakowa tak uzasadnia swoje podejście [s. 18]:

(...) staram się zintegrować oba te paradygmaty, wskazując na aspekty wspólne obu kierunkom. Tam, gdzie to możliwe, próbuję wydobyć kwestie, które wzbogacają dotychczasowe (strukturalistyczne) opisy słowotwórstwa. Przyjęty punkt widzenia wynika zarówno ze świadomości, że kognitywizm jako propozycja metodologiczna nie powstał *ex nihilo* (...), jak i z przekonania, że dorobek słowotwórstwa strukturalistycznego (a jest nim całościowy opis systemu słowotwórczego, uwzględniający i mechanizmy słowotwórcze, i bogactwo środków, i akty tworzenia nowych struktur słowotwórczych) stanowi niewątpliwie solidny, ciągle aktualny warsztat metodologiczny.

Ten zamysł badawczy jest zgodny z myślą R. Langackera o znaczeniu struktury językowej w gramatyce kognitywnej:

Pomimo funkcjonalnego charakteru gramatyki kognitywnej model ten łączy z formalnymi podejściami do języka chęć wypracowania eksplicytnego opisu struktury językowej. Choć z różnych powodów stwarza to ogromne problemy, funkcjonalna teoria języka nie może być odkrywczą i adekwatną empirycznie, jeżeli nie jest oparta na w miarę precyzyjnych i szczegółowych opisach struktury językowej [R. Langacker, *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, Kraków 2009, s. 23].

Opis strukturalistyczny jest w recenzowanej monografii metodologicznym punktem wyjścia, którego badaczka szczegółowo nie omawia. Można odnieść wrażenie, że wyjściowy, tradycyjny opis struktury derywatów (dostarczający m.in. terminologii niezbędnej do omawiania budowy jednostek oraz działania mechanizmów słowotwórczych jako przejawów ogólnych mechanizmów systemowych) jest w pracy oczywistym założeniem. Krystyna Waszakowa koncentruje się na tym, co wzbogaca to zastane instrumentarium o nowe perspektywy i konkretne narzędzia badawcze (dosłownie pisze o tym m.in. na ss.: 14, 15, 18, 23, 69, 74, 95, 195). Są to: gramatyka kognitywna R. Langackera (szczególnie użyteczne z perspektywy autorki są takie pojęcia, jak: *konceptualizacja*, *domena kognitywna*, *zdarzenie mowne*, *bieżąca przestrzeń dyskursu*, *obrazowanie*), teoria przestrzeni mentalnych i integracji pojęciowej Gillesa Fauconniera i Marka Turnera (koncepcja amalgamatów kognitywnych) oraz podejście kognitywno-dyskursywne w opisie zjawisk słowotwórczych, realizowane w pracach Jeleny Kubriakovej. Inspiracją są także prace polskich językoznawców Elżbiety Tabakowskiej i Henryka Kardeli.

O ile gramatyka kognitywna R. Langackera jest w książce wielokrotnie przywoływana i wykorzystywana w analizie wyrażen językowych, o tyle teoria amalgamatów kognitywnych została zilustrowana tylko jednym, okazjonalnym derywatem *biopenetracja*. Na przykładzie opisu tej struktury nasuwa się pytanie dotyczące relacji między nadawcą a odbiorcą komunikatu. Można się zastanawiać, czy zdaniem badaczki tego typu wyrażenia dopuszczają jedną interpretację, czy też odbiorca może je zrozumieć i „ocenić moc kreatywną, siłę perswazji, ładunek emocjonalny” [s. 124] inaczej niż pokazano w analizie. To pytanie nie tylko o jednoznaczność przykładowej struktury z cząstką *bio-*, ale też ogólniejsze:

o możliwości różnych odczytań, interpretacji nowych, okazjonalnych konstrukcji słowotwórczych (często o charakterze kontaminacyjnym), przy stosunkowo niewielu wypowiedziach kontekstowych, z uwzględnieniem różnej wiedzy odbiorcy o świecie, różnych jego skojarzeń z „częstkami”, jakie ma zdolność wyodrębnić w danej strukturze.

Jednym z ciekawszych spostrzeżeń metodologicznych Krystyny Waszakowej jest to, że operacje oparte na analogii i opozycji, leżące u podstaw tradycyjnej dekompozycji formalno-semantycznej i typologii słowotwórczych, są działaniami o naturze kognitywnej, poznawczej. Autorka odnosi tę myśl do koncepcji gramatyki Langackera. Przywołanie takich pojęć jak relacja *figura – tło*, *porównanie i wyodrębnianie schematów (schematyzacja i rutynizacja) czy kategoryzacja przez schemat* pozwala jej uszczegółowić dedukcję opartą na opozycji i analogii pojmowanych strukturalistycznie.

Recenzowana monografia z pewnością jest ciekawą lekturą dla językoznawców, zwłaszcza tych zajmujących się słowotwórstwem, semantyką i pragmatyką oraz lingwistyką kognitywną. Może także stać się przydatną pomocą naukową dla dydaktyków i studentów na kierunkach polonistycznych (i szerzej – filologicznych). Ze względu na płaszczyznę metodologiczną (szczególnie rzetelne opracowanie wybranych teorii z zakresu lingwistyki kognitywnej jako ujęć rozwijających paradygmat strukturalistyczny) i pogłębione analizy tekstowych struktur słowotwórczych książka dostarcza inspirujących treści dydaktycznych do zajęć o różnorodnej tematyce: morfologicznej, leksykalno-semantycznej oraz teoretyczno-metodologicznej.

Marta Chojnacka-Kuraś, Dagmara Banasiak

(Uniwersytet Warszawski,

e-mail: marti.ch@wp.pl; dagmara.m.banasiak@gmail.com)